

CALIDOSCOPI DE LES PRIMERES COMUNITATS, SEGUINT EL SEGON TESTAMENT

Jordi CERVERA I VALLS

Original rebut: 05/07/2013
Data d'acceptació: 15/07/2013

Adreça: Sant Pere més Baix, 18
08003 BARCELONA
E-mail: jordicaputxi@gmail.com

Resum

Esdeveniments tan antagònics com la Shoà i el Concili Vaticà II han canviat el paradigma de la teologia i la praxi catòlica respecte a la tradició jueva. D'aleshores ençà es construeixen ponts que facilitin un diàleg respectuós i constructiu, especialment en el camp bíblic, on el text sagrat esdevé una taula de fraterna comunió. Aquest canvi de paradigma ens permet captar, i també gaudir-ne alliberadament, el calidoscopi de grups i tendències de les primeres comunitats.

Paraules clau: *Nostra aetate*, observança de la Torà, creients de matriu jueva, creients de matriu gentil.

Abstract

Such antagonistic events as the Shoa and the Second Vatican Council have changed Catholic theological paradigms and practice with respect to the Jewish tradition. From then on, bridges have been built that make respectful and constructive dialogue possible, especially in the biblical field where the sacred text becomes a table of fraternal communion. This change of paradigm allows us to see, and freely rejoice in, the kaleidoscope of groups and tendencies of the first communities.

Keywords: *Nostra aetate, Torah observance, believers of a Jewish origin, believers of a Gentile origin.*

1. COMMEMORANT ELS CINQUANTA ANYS DE LA INAUGURACIÓ DEL CONCILI VATICÀ II

En un entranyable acte acadèmic realitzat la tardor del 2012 a la Facultat de Teologia de Catalunya, commemorant els cinquanta anys de la inauguració del Concili Vaticà II, el tàndem de professors emèrits Josep Maria Rovira Belloso i Josep Perarnau reflexionaven sobre l'esdeveniment amb la naturalitat de qui els ha viscut en primera persona, desplegant una espontaneïtat farcida de fines afirmacions.

Centrant-nos en l'aportació del professor Perarnau —a qui dediquem aquest estudi en reconeixença de la seva simpàtica tenacitat investigadora—, iniciava el seu discurs declarant que el Concili Vaticà II no parla d'una Església celestial, sinó d'una Església amb taques i arrugues, «i corrupció» —emfatitzà—. «Aquesta és l'Església en la qual creu el Concili, i amb aquesta Església s'hi ha casat nostre Senyor Jesucrist», sentencià amb un somriure convençut i trapella.

El Concili —continuà dient— és un conjunt de conceptes doctrinals ben garbellats que diuen que s'ha acabat la Cristiandat i que l'Església vol ser únicament Església. Aquesta opció ha de derivar en la recerca d'una nova espiritualitat —reivindicà Perarnau—, quelcom que no es féu cinquanta anys enre-re i que cal fer ara —afegí—. «Hem de trobar una espiritualitat per als nous temps, perquè el Concili encara s'ha d'estrenar en molts aspectes» —sentencià de nou amb convenciment.

El professor Perarnau arrodonia el seu parlament explicant que la recerca d'una nova espiritualitat ha de desvetllar una nova manera d'actuar i d'evangelitzar, que sigui integradora i anunciadora de pau per a tothom.

2. LA DECLARACIÓ CONCILIAR *NOSTRA AETATE* I LA RELIGIÓ JUDAICA

Els documents conciliars són un dels testimonis fefaents dels canvis de paradigma eclesial que els professors Rovira Belloso i Perarnau insistien a remarcar. Aquí ens cenyirem exclusivament a la declaració conciliar *Nostra aetate* sobre l'actitud de l'Església envers les religions no cristianes. Del punt 4, dedicat a la religió judaica, n'extraïem uns fragments que evidencien aquest canvi de perspectiva:

Aquest sagrat Concili vol estimular i recomanar la mútua coneixença i estimació entre uns i altres, la qual s'aconsegueix principalment per mitjà d'estudis bíblics i teològics i de col·loquis fraternals.

Els jueus no han de ser considerats com a reprovats de Déu o com a maleïts, com si això se seguís del Text Sagrat. Cal, doncs, que es posi esment, tant en la catequesi com en la predicació, a no ensenyar res que no estigui d'acord amb la veritat evangèlica i amb l'esperit del Crist.

A més, l'Església deplora els odís, les persecucions, les manifestacions d'antisemitisme contra els jueus, en qualsevol temps i per qualsevol persones.

La frescor, el positivisme, la denúncia, l'autocrítica... que irradien aquests paràgrafs corroboren els mots del professor Perarnau que estem estrenant-nos en l'assumpció i desplegament del Concili.¹ Però no seríem justos si no reconeguéssim els avenços que han fet totes les esglésies cristianes en l'aproximació al judaisme. En l'àmbit catòlic tenim nombroses declaracions, trobades, visites papals històriques... i, en el camp bíblic, destaquem només el document de la Pontifícia Comissió Bíblica «El poble jueu i les seves Sagrades Escripures en la Bíblia cristiana», publicat l'any 2002, que intenta, a empentes i rodolons, expressar la veneració que mereix la tradició escripturística jueva.²

Les declaracions del Concili Vaticà II sobre l'actitud envers el poble hebreu són, d'alguna manera, una reacció al tràgic esdeveniment de la Shoà que exterminà convençudament sis milions de jueus, assenyalant un abans i un després en la teologia i l'exègesi.³ L'acusació que la interpretació cristiana tradicional del Nou Testament fou el caldo de cultiu de l'antisemitisme provocador del genocidi, ha causat un canvi de paradigma constatable en la gran quantitat de congressos, seminaris, cursos, publicacions —teològiques i bíbliques— que aborden els lligams entre ambdues tradicions.

Compartint els anhels i afanys del Concili Vaticà II, amb esperit conciliar i mentalitat conciliadora, ens aproximem als textos neotestamentaris descobrint un calidoscopi de grups i tendències que abordarem sense desdenys ni prejudicis, maldant per afegir discretament un granet de sorra a la nova espiritualitat integradora i cercadora de pau que reivindicava el professor Josep Perarnau en aquella sessió tardoral del 2012.

1. Cf. T.-M. ANDREYON, «Les Juifs et la préparation du texte conciliaire *Nostra Aetate*», *Nouvelle Revue de Théologie* 135 (2013), 218-238; J. SCHEUER, «L'Église catholique et les croyants des autres religions. De l'élaboration de *Nostra Aetate* à nos jours», *Nouvelle Revue de Théologie* 135 (2013), 239-261.
2. «En el passat, en certes èpoques i en certs llocs, la ruptura entre el poble jueu i l'Església de Jesucrist de vegades ha pogut semblar total. A la llum de les Escripures es veu que això no hauria d'haver passat mai». PONTIFICIA COMISSIÓ BÍBLICA, *El poble jueu i les seves Sagrades Escripures en la Bíblia cristiana* (Paràbola 11), Barcelona: Claret 2002, 157.
3. Cf. SIMON SCHOON, «Christians and Jews after the Shoah and the Mission to the Jews», en PETER J. THOMSON – DORIS LAMBERS-PETRY (eds.), *The Image of the Judaeo-Christians in Ancient Jewish and Christian Literature* (WUNT 158), Tübingen: Mohr Siebeck 2003, 299-314.

3. CALIDOSCOPI DE LES PRIMERES COMUNITATS

Els escrits del Segon Testament ens il·lustren les beceroles teològiques d'una identitat cristiana empeltada —utilitzant el llenguatge paulí— en la tradició jueva, talment com un brot ufanós d'aquesta. L'obra neotestamentària reflecteix una segona generació de seguidors de Jesús que, contemplant els fets històrics a distància, no oblida la matriu hebrea que els ha concebut i de la qual a vegades se sent partícip o de la qual es desmarca amb llibertat. Aquests autors elaboren una teologia i defineixen una praxi inspirades en Jesucrist —un jueu de soca-rel—, que responguin a les vicissituds d'unes comunitats cada cop més plurals i heterogènies, formades per creients de matriu jueva de diferents tendències i per creients de matriu gentil també de mentalitats variades.⁴

La caixa de trons que implicaven tals barreges es destapa sense vergonya en no pocs passatges. Contràriament al que haurien de ser uns relats fundacionals que expressessin l'excelsitud dels seus orígens, el Nou Testament exhibeix sense embuts les tensions, els conflictes i àdhuc les pugnes de les primeres comunitats eclesials. De fet, la comunió que aconseguiria aquest grup tan heterogeni —malgrat les confrontacions internes— seria el principal reclam i el signe més eloqüent d'uns nous temps inaugurats amb la mort i resurrecció salvífica de Jesucrist.

Cenyint-nos exclusivament a les dades dels escrits neotestamentaris, apreciem un ampli ventall de seguidors de Jesús que supera el dualisme restrictiu i simplista entre creients gentils i creients jueus, una divisió més ètnica que religiosa. La primera apreciació és que no són dos blocs compactes, separats, enemistats..., ans al contrari: apareixen talment barrejats i pròxims que provoquen les espurnes i les reticències habituals entre col·lectius diferents que comparteixen la mateixa realitat.

A l'intern dels seguidors de Jesús de matriu jueva i gentil trobem diferents tendències que ofereixen un calidoscopi eclesial de tons, matisos i colors diversos i imprevisibles.⁵ Amb l'intent de delimitar amb claredat la diversitat originària de les primeres comunitats, prenem la Torà com a criteri classifica-

4. «Prior to Nicea (325 ce) one probably should speak not of Christianity in a unified sense, but of Christianities» (Edwin K. BROADHEAD, *Jewish Ways of Following Jesus. Redrawing the Religious Map of Antiquity* [WUNT 266], Tübingen: Mohr Siebeck 2010, 43).
5. «The wide range of what it means to follow Jesus, particularly before the imposition of Nicene orthodoxy, is now recognized in critical scholarship, as is the complexity of what defines Jewishness before the widespread assertion of rabbinical authority» (BROADHEAD, *Jewish Ways of Following Jesus*, 57).

dor. L'utilitzarem com a comú denominador d'aquesta pluralitat, ja sigui per a indicar-ne la proximitat ja sigui el distanciament. Aclarim que utilitzarem el criteri d'observança de la Torà en sentit genèric, sense especificar-ne el grau de compliment —que presumim molt divers— i, sobretot, essent conscients que la realitat era més rica i àmplia que la classificació que tot seguit proposem.

3.1. *Creients de procedència jueva*⁶

Els creients de matriu jueva que detectem en el Segon Testament, ultra els primers deixebles, constitueixen el cercle més immediat d'expansió de la bona nova. Els Fets dels Apòstols expliquen que foren milers els qui cregueren en Jesús en temps de Pau i, atenció!, tots ells complien escrupolosament la Torà:

Ja veus, germà, quants milers de jueus han abraçat la fe, i tots són zelosos de la Llei (Ac 21,20).⁷

Són paraules de Jaume, el germà del Senyor, a Pau. Malgrat que considerem una hipèrbole la quantitat de «milers» i l'adjectiu «tots» per a referir-se als hebreus creients i al compliment estricte de la Torà, el verset explica que una quantitat considerable de jueus zelosos abraçaren la fe en Jesús, i que tenien un pes determinant en la comunitat de Jerusalem (Ac 21,21-24). Les referències que ens aporten altres citacions coincideixen en el fet que els creients hebreus continuaven fidels a la seva tradició, en major o menor mesura. El debat i les confrontacions més rellevants entre ells s'esdevenen a l'hora d'exigir o de desestimar el compliment de la Torà als germans gentils, com veurem seguidament.

6. Ometem intencionadament el terme «judeocristià» pel debat que actualment genera aquest neologisme. El substituïm per «creient o cristià de matriu jueva». Cf. Jordi CERVERA I VALLS, «“Judeocristianisme” i arqueologia “judeocristiana”: Valoracions», *Revista Catalana de Teologia* 35/1 (2010) 153-179, 155-160.

7. Les citacions bíbliques són traduccions personals de l'autor de l'article.

3.1.1. Creients hebreus observants de la Torà que l'exigien als germans gentils

Tenim exemples que hi havia seguidors de Jesús observants de la Torà que reclamaven el seu compliment als deixebles gentils.

– Els Fets dels Apòstols mencionen uns germans de Judea que van baixar expressament a la comunitat d'Antioquia per demanar-los que se circumcidessin:

Si no us feu circumcidat segons el costum de Moisès, no podeu salvar-vos (Ac 15,1).

És cert que hi havia gentils que abraçaven la fe i assumien lliurement l'observança de la Torà, però en aquest cas es tracta d'intrusió en comunitats on els gentils no guardaven la Llei.

– Trobem la mateixa ingerència en els anomenats «superapòstols» de la segona carta als Corintis (2Co 11,5; 12,11), creients de matriu jueva que visitaren la comunitat coríntia per desautoritzar Pau i sotmetre la comunitat:

Suporteu que us sotmetin, us devorin, us espoliïn, us tractin amb altivesa, que us peguin a la cara (2Co 11,20).

Són hebreus? Jo també! Són israelites? Jo també! Són descendents d'Abraham? Jo també! Són servidors de Crist? Parlo fora de mi: jo més! (2Co 11,22-23a).

– Un altre cas, aquest sense intromissió, apareix en fariseus seguidors de Jesús que, en el debat desplegat a Jerusalem sobre la circumcisió dels gentils d'Antioquia, declararen davant els apòstols que calia circumcidat-los i manar-los que observessin la Llei (Ac 15,5).

– Per últim, Pau qualifica de «falsos germans intrusos» els qui, en la comunitat de Jerusalem, reclamaven la circumcisió de Titus, d'origen grec, a la qual l'apòstol es negà amb el vist-i-plau dels dirigents de la comunitat (Ga 2,4-5).

3.1.2. Creients hebreus observants de la Torà que no l'exigien als germans gentils

Es tracta aquí dels apòstols amb Jaume, el germà del Senyor. Són les figures que defineixen el criteri eclesial del compliment de la Torà dels germans gentils.⁸

– Els Fets dels Apòstols expliquen que els ancians i els apòstols es reuniren a Jerusalem per estudiar aquesta qüestió (Ac 15,6), determinant que els gentils estaven exempts de la circumcisió i de complir la Torà (Ac 15,10-11). Jaume, seguint el discurs de Pere, assenyala els únics criteris a seguir:

Abstenir-se de contaminar-se amb ídols, d'unions il·legítimes, i d'animals estrangulats i de sang (Ac 15,20).⁹

– Jaume, Cefes i Joan, pilars destacats de la primera Església, donaren la mà a Pau i a Bernabé en senyal de comunió perquè anunciessin la bona nova als gentils sense imposar-los res més que els acords de Jerusalem, mentre ells l'anunciaven als hebreus respectant la tradició dels ancians. Pau, escrivint als Gàlates, defensa el criteri de no circumcidat els gentils mencionant aquesta trobada i l'encaixada de mans (Ga 2,9).

– Bernabé, personatge destacat de l'Església primitiva, introductor de Pau a la comunitat de Jerusalem (Ac 9,27), levita d'origen xipriota, Josep de nom però a qui els apòstols posaren el sobrenom de Bernabé (Ac 4,36), era una figura rellevant de la comunitat d'Antioquia. Podem considerar-lo observant de la Llei, no solament per la seva condició levítica, sinó sobretot per la predicació en les sinagogues jueves durant el primer viatge amb Pau. També és un dels defensors, en l'anomenat concili de Jerusalem, de no imposar els costums jueus als gentils.¹⁰

8. Cf. Claudio GIANOTTO, «Giacomo e il giudeocristianesimo antico», dins Giovanni FILORAMO – Claudio GIANOTTO (eds.), *Verus Israel. Nuove prospettive sul giudeocristianesimo. Atti del Colloquio di Torino (4-5 novembre 1999)* (Biblioteca di Cultura Religiosa 65), Brescia: Paideia 2001, 108-119.

9. Es repeteix en Ac 15,24: 21,25. Cf. Jürgen WEHNERT, «Falsi fratelli, attori, superapostoli». Per una storia dalla missione giudeocristiana ai pagani nel I e II secolo d.C., en FILORAMO – GIANOTTO, *Verus Israel*, 265-279, 267-273.

10. Cf. Oskar SKARSAUNE – Reidar HVALVIK (eds.), *Jewish Believers in Jesus: The Early Centuries*, Peabody (MA): Hendrickson 2007, 161-162.

– L'episodi de Pere a Antioquia renunciant a menjar amb els germans gentils —secundat per Bernabé i altres creients jueus— per l'arribada de germans enviats per Jaume, mostra que, malgrat que tots observessin la Torà, hi havia matisos, o més aviat costums: els creients de Jerusalem devien ser més escrupolosos de menjar amb gentils, mentre Pere, Bernabé, i altres, més itinerants, devien estar més habituats a fer-ho. La presència dels primers a Antioquia condiciona els segons (Ga 2,11-16). Pau els retreu la seva hipocresia i posa en evidència l'ambigüitat de Pere:

Si tu, que ets jueu, vius com un gentil i no com un jueu, com forces els gentils a judaïtzar? (Ga 2,14).¹¹

3.1.3. Creients hebreus flexibles amb el compliment de la Torà i que la desestimaven per als gentils

– És el cas de Pau, de llinatge jueu i de cultura hel·lènica, format en l'escrupolositat complidora de la Llei i d'observança farisea.¹² Després del trobament amb el Ressuscitat camí de Damasc, i de ser batejat, Pau no rebutja la Torà ni el seu compliment, ni renega de la seva tradició, però sí que estableix una dialèctica amb aquesta argumentant que Jesucrist ha inaugurat uns nous temps que obren un nou camí de salvació: el tradicional de la Llei per Israel, i el seguiment de Jesucrist que eixampla la salvació a tots els pobles sense la necessitat de complir la Torà.¹³ Aquesta flexibilitat paulina despertà, segons els Fets dels Apòstols, les crítiques dels cristians de matriu jueva més escrupolosos amb la Llei, obligant-se a complir un vot públic de nazireat per mostrar la seva fidelitat a la tradició dels ancians (Ac 21,21-24).

– Una altra figura destacada d'aquest posicionament és Timoteu, de Listra, fill de mare jueva creient i de pare grec (Ac 16,1). Segons els Fets dels Apòstols, Pau volgué emportar-se'l amb ell, i el va circumcidat, perquè en la regió hi havia jueus, i tothom sabia que el seu pare era grec (Ac 16,3). El cas de

11. Pau critica Pere i els altres perquè el seu comportament marginava els gentils obligant-los a assumir la Torà per a sentir-se plenament creients.

12. Cf. Ac 22,3; 23,6; 26,5; Fl 3,5.

13. En la carta als Romans, Pau especificarà que el compliment de la Torà portarà a la salvació els jueus que l'observin, però que Jesús ha obert un nou camí de salvació per als gentils que no necessita de la Llei. Cf. Pamela EISENBAUM, *Paul was not a Christian. The Original Message of a Misunderstood Apostle*, New York (NY): Harper Collins 2009, 251.

Timoteu és interessant: de llinatge jueu per mare, però sense circumcidat. Esdevingut, com la mare, seguidor de Jesús, continua sense fer-ho. No obstant això, per mostrar la fidelitat a les seves arrels jueves, Pau el fa circumcidat, probablement per no escandalitzar els jueus de les sinagogues que visitaven en aquell recorregut. Timoteu assumeix la seva tradició complint el manament de la *B'rit Milah*, demostrant estima a la Torà, però compartint amb Pau la mateixa flexibilitat i el mateix criteri de no imposar-la als gentils, especialment la circumcisió.¹⁴

3.1.4. Creients hebreus observants de la Torà que seguien Jesús en la clandestinitat

L'evangeli de Joan cita Josep d'Arimatea i Nicodem explicant que el primer era deixeble de Jesús d'amagat per por dels jueus (Jn 19,38) i que el segon era fariseu i dirigent dels jueus que visità Jesús de nit (Jn 3,1). Es tracta d'un seguiment clandestí que afectaria prohoms de la societat jueva que haurien escandalitzat els seus germans hebreus si haguessin manifestant la seva opció.¹⁵

L'evangeli de Joan no censura aquest secretisme, i el relat de la passió reuneix els dos deixebles per obtenir l'autorització de baixar el cos de la creu, amortallar-lo amb dignitat i enterrar-lo segons la tradició jueva (Jn 19,38-40). Simultàniament, els deixebles més propers —llevat del deixeble estimat— desapareixen de l'escena. Es tracta d'un contrast potser intencionat, que reconeix una minoria cripto creient que utilitzaria la seva rellevància per a afavorir els germans.

3.1.5. Conclusió

El denominador comú dels creients de matriu jueva és el respecte per la seva tradició, que no veuen incompatible amb les novetats del seguiment de Jesús. L'observança de la Torà presentava, dins l'*ekklesia*, diferents graus de compliment com s'esdevenia en el si del judaisme. Trobem cristians de matriu jueva més escrupolosos, com els procedents del fariseisme o membres de la comu-

14. Cf. SKARSAUNE – HVALVIK, *Jewish Believers in Jesus*, 170.

15. Els evangelis sinòptics ometen Nicodem i mencionen Josep d'Arimatea com un membre del sanedrí (Mc 15,43; Lc 23,50) i un home ric (Mt 27,57).

nitat de Jerusalem, altres de més flexibles, com Pau, i uns tercers més conciliadors, que esdevenen el pont entre uns i altres: són els apòstols, Jaume i els ancians de Jerusalem.

Aquesta pluralitat interna s'expressa igualment en el tracte als germans gentils: des d'obligar-los a complir la Torà fins a desestimar-la, passant per criteris més conciliadors que pretenen mantenir la *koinonia* eclesial. Un darrer grup serien els deixebles de matriu jueva clandestins que actuen en moments decisius.

3.2. Creients de procedència gentil

Prèviament a delimitar les postures dels creients de procedència gentil, cal assenyalar que la seva integració en la primitiva Església podia ocórrer de forma directa o mediatitzada, com és el cas dels prosèlits i de membres de grups apocalíptics o gnostitzants atrets pel nou moviment, que integrava ètnies i mentalitats tan diferents. Els problemes, però, sorgien quan hom volia imposar als altres gentils la pròpia denominació d'origen o rebutjava els germans de matriu jueva. Dit això, proposem tres posicionaments gentils quant a l'observança de la Torà.

3.2.1. Gentils que rebutjaven la Torà i rebutjaven la tradició jueva

Sant Pau els menciona en el discurs integrador de Romans 9-11:

No presumeixis de les branques! I si presumeixes, tu no sostens l'arrel, sinó ella a tu! (Rm 11,18).

Llegint el grec captem un imperatiu en segona persona adreçat clarament a cristians de procedència gentil:¹⁶ ells eren les branques que ampliaven, embellien i omplien d'ufana l'arbre eclesial. El cofoisme gentil, i més si s'esdevenia a Roma, l'*Urbs*, necessitava tal correctiu paulí. El verb grec (*kata-kaukháomai*), que surt intencionadament dues vegades seguides, expressa desdeny: l'arrel verbal «presumir, gallejar, fanfarronejar» va precedida per *kata*, significat que l'acció es fa a expenses d'un altre, contra, o sobre un

16. Cf. Joseph A. FITZMYER, *Romans* (Anchor Yale Bible 33), New York (NY): Doubleday 1993, 615.

altre, que, en aquest cas, són els cristians de matriu jueva, minoritaris en la comunitat de Roma.¹⁷ Per a Pau esdevenien l'arrel amagada que envigoria el tronc eclesial i les branques gentils.

3.2.2. Gentils que respectaven la Torà malgrat que no l'observessin

És el cas de Titus, company incondicional i col·laborador pròxim de Pau, d'origen grec i no circumcidat:

Però a Titus, company meu, que era grec, no li exigiren de ser circumcidat (Ga 2,3).

Pau explica l'amplitud de mires dels caps —de matriu jueva— de la comunitat de Jerusalem, acceptant un grec no circumcidat com a digne portaveu de la bona nova als gentils. Amb aquesta ressenya, és improbableíssim que Titus fos rebeç a la tradició jueva malgrat que no la seguís, ans al contrari, coneixedor d'aquesta per la proximitat amb Pau, i corresponent a l'acollença dels ancians de Jerusalem, considerem el seu posicionament com a respectuós.

3.2.3. Gentils judaïtzats

Els gentils judaïtzats acceptaven la Torà i, en alguns graus, la complien. És el cas dels prosèlits que volien esdevenir jueus i que es batejaven en el nom de Jesús. També ho serien els gentils incorporats a comunitats de matriu jueva que assumien, per osmosi, l'observança de la Llei.¹⁸

– Sabem que, en algun cas, els gentils judaïtzats eren judaïtzants, i reclamaven que els nous gentils batejats seguissin la tradició jueva com ells. Són

17. «At least 19 percent were Jewish believers, probably the number was closer to 30%» (SKARSAUNE – HVALVIK, *Jewish Believers in Jesus*, 172).

18. «There is a good deal of evidence from within Judaism to support the view that Jews thought the propagation of their way of life among Gentiles to be a duty. This, together with other motives (apologetic, etc.), led some Jews to lay open their way of life to Gentiles, a way of life they often presented as superior to that of the Gentiles. This may have led some Gentiles to adopt certain Jewish practices, or to make the decision to become proselytes, a decision which was welcomed by Jews from a variety of traditions» (BROADHEAD, *Jewish Ways of Following Jesus*, 179).

els anomenats «pertorbadors» de la comunitat de Galàcia, que exigien la pràctica de la circumcisió i que reberen dures crítiques de l'apòstol:

Ni els qui es fan circumcidar guarden la Llei, sinó que pretenen que sigueu circumcidats per presumir en la vostra carn (Ga 6,13).

És evident que «els qui es fan circumcidar» (el verb grec és un participi passiu) no serien de matriu jueva, perquè la circumcisió els era quelcom afegit o assumit voluntàriament; per tant, aliè a la seva condició.¹⁹ Es tractaria de gentils que, per diferents motius com hem explicat, havien estat circumcidats i reivindicaven aquesta pràctica com a signe d'identitat. És curiosa, a bell ull, la complaença dels gentils judaïtzats per aconseguir més seguidors de la tradició jueva dins els seguidors de Jesús, un signe feient que, en època neotestamentària, ser batejat en el nom de Jesús i complir la Torà era quelcom habitual.

– Pau els menciona de nou en la carta als Filipencs acusant-los de gossos, de mals operaris i de mutiladors (Fl 3,2). L'apòstol els diu que ells no són veritables circumcidats i, en canvi, sí que ho són els creients de matriu jueva com ell, que es glorien en Jesucrist i no es recolzen en la carn (Fl 3,3).

3.2.4. Conclusió

Més enllà d'aproximacions hermenèutiques que transporten el debat actual entre conservadors i progressistes al sector jueu i gentil de les primitives comunitats, o de lectures reduccionistes que bandegen sistemàticament la tradició jueva a favor de la novetat gentil, comprovem que alguns gentils judaïtzats devien ser més papistes que el papa en l'observança de la Torà i fent-la complir als altres. També apreciem el contrari: gentils que no volien saber res de la Llei ni dels germans que la seguien. Entremig hi havia els qui, sense perdre la identitat gentil, respectaven la Torà i els germans que la guardaven.

19. Podríem filar prim i referir-nos als de llinatge jueu que, en la diàspora, no haurien estat batejats i que, d'adults, en reclamarien el dret.

3.3. *Els anticrists*

En aquest atles social de l'Església primitiva incloem dos grups més que, malgrat que no podem posar noms propis al darrere, les cartes joàniques anomena Anticrist (*antikhristos*).²⁰ Es tracta d'un terme propi que devia ser conegut pels destinataris de les cartes i que es menciona diverses vegades.²¹ L'Anticrist personifica els creients que, predicant ensenyaments enganyosos, es converteixen en adversaris de Crist. Els anticrists denunciats en les cartes joàniques són els creients que neguen la humanitat de Jesucrist (2Jn) i els qui no accepten la seva filiació divina (1Jn). Darrere d'aquestes afirmacions hi ha persones o grups que procurarem acotar mínimament amb l'escassíssima informació que tenim.²²

3.3.1. Creients sincretistes o gnostitzants que negaven la humanitat de Jesús

Molts seductors han vingut al món que no confessen a Jesucrist vingut en la carn: aquest és el Seductor i l'Anticrist (2Jn 1,7).

El vocabulari de la segona carta joànica ens fa pensar en una resposta a ensenyaments gnostitzants o sincretistes que, procedents de creients jueus o gentils, afectarien els destinataris de l'escrit. Anomenar «senyora» la comunitat eclesial, «elegits» els creients, subratllar repetidament el valor de la veritat, insistir en la praxi, són indicis a favor.

L'atractiu que aquestes teories desencarnades exercien sobre la comunitat es denuncia sense contemplacions. El verset mencionat explica que són «molts» els seductors o impostors que no confessen la humanitat de Jesús. Per tant, no es tracta de casos aïllats, sinó d'un gruix de persones amb prou força que són considerats la materialització del Seductor i de l'Anticrist.²³

20. Cf. Raymond E. BROWN, *The Epistles of John* (Anchor Yale Bible 30), New York (NY): Doubleday 1982, 332-337.

21. 1Jn 2,18 (2 cops); 1Jn 2,22; 1Jn 4,3; 2Jn 1,7.

22. De fet, es tracta d'una qüestió oberta. En general, s'assumeix que es tracta de gnàstics, però també es parla de cerintians i docetes (cf. Josep Oriol TUÑÍ – Xavier ALEGRE, *Escritos joánicos y las cartas católicas* (Introducción al estudio de la Biblia 8), Estella: Verbo Divino 1997, 205-206).

23. La carta pressuposa que els destinataris coneixen aquest mite polimòrfic que tipifica l'oposició i l'enemistat amb Déu. L'autor veu reflectit l'Anticrist en els pertorbadors que sedueixen les comunitats amb falsos ensenyaments que desdibuixen la figura de Jesucrist.

Els predicadors de tals ensenyaments esdevenen tan propers que els destinataris de la carta són exhortats a no acollir a casa, ni saludar, a qui no confessi la humanitat de Jesús (2Jn 1,10). Aquest detall ens permet de constatar distorsions importants en el si de les primeres comunitats que malmeten la confessió individual i comunitària de fe en Jesús que aglutina, agermana i identifica els creients.

3.3.2. Creients messiànics que no acceptaven la filiació divina de Jesús

La primera carta de Joan menciona l'Anticrist, però també es refereix a anticrists, en plural. El títol continua aglutinant, com en 2Jn, un nombre determinat de creients, sembla que influenciats per fórmules messiànico-apocalíptiques anunciadores de la fi dels temps:²⁴

Fillets, és la darrera hora i, segons heu escoltat, ha de venir l'Anticrist. Doncs ja han arribat molts anticrists! Per això sabem que és la darrera hora. Han sortit de nosaltres però no eren dels nostres. Si fossin dels nostres s'haurien quedat amb nosaltres (1Jn 2,18-19).

L'anunci de la darrera hora és habitual en la literatura apocalíptica i l'aparició del Messies és el signe definitiu de la fi dels temps, però la tradició jueva introduirà un personatge, l'adversari del Messies, que provocarà l'anticipació de l'adveniment messiànic definitiu i gloriós.²⁵ Les cartes joàniques expressen aquesta tradició, però no pensen en un personatge històric ni en un individu: es refereixen a l'Anticrist o l'Antimessies en plural.

L'altre tret determinant de l'Anticrist de 1Jn és que es tracta de persones o de grups originàriament inserits en les comunitats però que les han abandonades trencant la *koinonia* i esdevenint uns dissidents.²⁶ Els versets citats expliquen que l'Anticrist era a casa: però, malgrat que ja no hi sigui, el seu missatge continua seduint la comunitat (1Jn 2,26). D'aquí la necessitat d'escriure la carta.

24. Tuñí assenyala els trets gnostitzants de 1Jn quan menciona que tenen comunió amb Déu, que no tenen o cometen pecat, que coneixen a Déu i estan en ell, que estan en la llum i que estimen Déu (TUÑÍ – ALEGRE, *Escritos joánicos y las cartas católicas*, 180).

25. Els evangelis expressen el batec apocalíptic jueu que els darrers temps vindran precedits per l'aparició de falsos messies (*pseudókhristoi*). Cf. Mt 24,5; Mt 24,23-24; Mc 13,21-22.

26. Judith Lieu parla de cismàtics (Judith LIEU, *The Theology of the Johannine Epistles* (New Testament Theology), Cambridge: Cambridge University Press 1991, 13-14). Cf. també TUÑÍ – ALEGRE, *Escritos joánicos y las cartas católicas*, 178-181.

L'acusació de ser anticrists és diferent que en 2Jn. Aquí es denuncia no acceptar Jesús com a Messies diví, però sobretot com a Fill, que és el motiu més repetit al llarg de l'escrit. El conflicte amb aquest segon grup és la negació de la filiació divina de Jesús i del seu poder messiànic:

Qui és el mentider sinó el qui nega que Jesús no és el Messies? Aquest és l'Anticrist!
El qui nega el Pare i el Fill (1Jn 2,22).

El verset següent rebla el clau dient que qui nega el Fill no posseeix el Pare, i qui confessa el Fill posseeix el Pare (1Jn 2,23). Aquestes afirmacions del messianisme plenament diví de Jesucrist i desplegat en comunió amb el Pare, neutralitzarien l'efervescència anunciadora d'arribades imminents de messies nacionals que potser provocarien la sortida de creients hebreus de les comunitats. La carta participa d'aquesta expectació messiànica, però remarca que la darrera hora, *l'éskhaton*, només s'esdevindrà amb el retorn del messies Jesús (1Jn 2,28). Ell esvairà les tenebres de la llum i posarà en evidència els predicadors anti-messies que estan precedint la seva arribada:

Qualsevol esperit que no confessi Jesús no és de Déu: és de l'Anticrist, que heu escoltat que arribava. Doncs ja és en el món (1Jn 4,3).

No és fàcil detectar qui són aquests anticrists que neguen la divinitat, la filiació i la messianitat de Jesús. Tampoc no sabem l'abast de la seva negació. Només se'ns diu que han deixat la comunitat. Podem intuir que es tractava de creients de procedència jueva pel batec messiànic-apocalíptic i també per la menció, encara que escadussera, de la llei, els manaments i els preceptes. No ens atrevim a dir res més.

3.3.3. Conclusió

L'Anticrist és, en les cartes joàniques, la personificació de molts anticrists, creients iniciats en les comunitats (1Jn) o molt propers a aquestes (2Jn). Influenciats per un messianisme apocalíptic i per doctrines gnostitzants, devien desdibuixar públicament la figura de Jesucrist malmetent la confessió comunitària de la fe, trencant la *koinonia* eclesial i abandonant la comunitat (en 1Jn). Devien ser grups inicialment integrats i minoritaris que, progressivament, alteraven la convivència amb falsos ensenyaments fins al punt de ser anomenats l'Anticrist en el context de les comunitats joàniques. És possible

que tinguem insinuades les desviacions doctrinals que desembocaran, durant el segle II en les anomenades heretgies.²⁷

4. DEL CALIDOSCOPI ALS BINOCLES

El calidoscopi de les primeres comunitats que captem llegint amb atenció els textos neotestamentaris continuaria actiu fins l'època bizantina, quan el rabinisme jueu i l'imperialisme cristià tancaren files delimitant fronteres doctrinals i construint murs religiosos que escapçaren un col·lectiu gens menyspreable de creients de matriu jueva que estaven entremig.²⁸ Dels judaïsmes es passà al Judaïsmes i dels cristianismes es passà al Cristianisme. L'ortodòxia, els recels i els afanys de poder d'ambdues parts anul·laren la pluralitat, establint unes fronteres fins aleshores inexistents. El calidoscopi multicolor es convertí en uns binocles, en una doble lent directa, precisa, diferenciada que, a partir d'aleshores, contemplaria la mateixa realitat amb dos ulls diferents, el jueu i el cristià.

En les primeres comunitats la creença en Jesús convivia sense dificultats dins els amples marges del judaïsmes del segle I, i estem convençuts que, com més investiguem aquesta època amb esperit conciliar i mentalitat conciliadora, més lligams trobarem entre les dues tradicions. Subscrivim l'afirmació que fa Daniel Boyarin quan diu que allí on es van construir unes particions tan clares i es van acotar dues religions, originàriament era un territori sense fronteres.²⁹

27. «Il contenuto di *antíchristos* è legato a una controversia dottrinale» (Alberto D'ANNA – Emanuela VALERIANI, *L'ultimo nemico di Dio. Il ruolo dell'Anticristo nel cristianesimo antico e tardoantico*, Bologna: EDB 2013, 31).

28. Cf. Daniel BOYARIN, *Border Lines. The Partition of Judaeo-Christianity*, Philadelphia (PEN): University of Pennsylvania Press 2007, 1-13.

29. Jordi CERVERA I VALLS, «La matriu jueva de Pau», en Armand PUIG (ed.), *Pau, fundador del cristianisme?* (Scripta Biblica 12), Tarragona-Montserrat: ABCat – PAMSA 2012, 35-54, 40-41.